

Saskia van Lier

Vechtende Friezen in Groninger godshuizen

1. Muurschildering van kampvechters in de kerk van Westerwijtwerd

IN VIER KERKEN IN DE PROVINCIE GRONINGEN
KOMEN VIJF MIDDELEEUWSE VOORSTELLINGEN VOOR
VAN TWEE MENSEN DIE ELKÁAR MET WAPENS BEVECH-
TEN. HET BETREFT AFBEELDINGEN IN DE KERKEN VAN
WESTERWIJTWERD, WOLDENDORP, STEDUM EN DEN
ANDEL. DIT THEMA WORDT OVER HET ALGEMEEN IN DE
LITERAATUUR AANGEDUID ALS 'KAMPVECHTERS'.

Beschrijving van de afbeeldingen

De afbeelding in de kerk van **Westerwijtwerd** bevindt zich op de noordmuur van de tweede travee vanuit het westen. Deze is waarschijnlijk de oudste van de vijf en ze wordt gedateerd op de eerste helft van de veertiende eeuw.¹ Ze is de enige figuratieve voorstelling in de kerk, want de overige decoratie bestaat voornamelijk uit baksteenmotieven. Twee mannen die recht tegenover elkaar staan, bevechten elkaar. Beiden zijn gewapend, beiden hebben gevechtsskledij aan en beiden hebben hetzelfde typische kapsel. De linkerfiguur staat rechtop, met zijn schild afwerend schuin naar voren.

¹ J.A. Mol, 'Friese krijgers en de kruistochten', in: *Jaarboek voor middeleeuwse geschiedenis* 4 (2001), 86-117. Zie over de muurschildering in Westerwijtwerd ook: J. Kalff, 'De muurschildering te Westerwijtwerd', in: *Groningsche Volksalmanak* 1899, 84-101; W.J. Berghuis, 'De kerk van Westerwijtwerd', *Publicaties Stichting Oude Groninger Kerken* nr. 20 (1978), 225-254, met name 240-242.

schuin naar elkaar en naar de toeschouwer gekeerd. De linkerhand heeft een dolk om zijn gordel en heft zijn linkerhand licht op. De rechter heft juist zijn rechterhand op en reikt met zijn linkerhand naar zijn gordel. De voorstellingen zijn onduidelijk en het is niet te zien of ook de laatstgenoemde man een dolk heeft. De mannen lijken niet in gevecht te zijn. In hetzelfde gewelf vinden we afbeeldingen van enige heiligen, onder wie Maria met kind en Sebastiaan. De interpretatie van deze afbeelding is moeilijk, omdat de afbeelding ten eerste zeer onduidelijk is en ten tweede omdat de figuren zelf en die eromheen geen aanwijzingen bieden voor een nadere interpretatie, zoals dat in Stedum wel het geval is.

Tweekamp en Godsoordeel

Het typisch Friese uiterlijk van de strijders op de drie oudste voorstellingen is niet vreemd. Groningen behoorde in de tijd waarin de voorstellingen zijn ontstaan tot Frisia Magna, dat zich uitstrekte van het huidige West-Friesland, of de kop van Noord-Holland tot het huidige Ostfriesland in Duitsland. Pas aan het eind van de Middeleeuwen werd een centraal bestuur ingevoerd. In het Duitse Ostfriesland gebeurde dat in 1464 met de erkenning van Ulrik van Cirksena, in ons Friesland in 1498 door Albrecht van Saksen en in Groningen in 1506 met de erkenning van Edzart van Ostfriesland als landsheer. Tot die tijd bestuurde en verdedigde iedere adellijke heer zijn eigen grondgebied. In de omringende gewesten werd veel eerder een centraal bestuur ingevoerd, terwijl dat in Friesland pas vanaf 1464 gebeurde. Een samenleving die geregeerd wordt door elkaar bevechtende adellijke heren wordt aangeduid met de term *vetemaatschappij*. In Friesland bestond een dergelijke *vetemaatschappij*. Aan deze term kleven echter nadelen: hij heeft een negatieve connotatie en impliceert dat iedere edelman of adellijke familie permanent een vete had met een of meer naburige edelen. Zeker, geweld was een gangbare manier om geschillen op te lossen, maar het was een onderdeel van het Friese recht en daarmee gebonden aan strikte regels. Dit recht was normatief en werd niet door een hogere instantie opgelegd. Het bestond en men diende zich eraan te houden. Niemand kon van bovenaf ingrijpen wanneer een ander zich niet aan de regels hield, maar de overtreder kon wel zijn eer verliezen. Hier tegenover stond dat je alleen je eer kon redden door een vete aan te gaan en in een tweekamp je eer te verdedigen. De tweekamp was een vorm van gereguleerde vete. In plaats van willekeurige roof en wederroof werd er openlijk gevochten in een kampgevecht en hierna was een verzoening mogelijk. In het *Landrecht der Vriesne*, dat waarschijnlijk heeft gegolden

vanaf circa 1000 tot 1400, staat duidelijk beschreven wat de regels voor een vete en een daaruit voortkomende tweekamp waren. Het landrecht waaruit deze bepalingen hier zijn overgenomen is het Westerlauwers landrecht, maar naar alle waarschijnlijkheid bestond in de Ommelanden dezelfde praktijk. Er bestond een drempelwaarde voor een tweekamp. Dit was om te voorkomen dat men elkaar om het minste of geringste in de haren zou vliegen. Voor de lessen strijde, de zogenaamde ketelvang, was de drempelwaarde 4 onzen en 1 3/3 penning of drie koeien.¹⁹ Voor de merre strijd is de drempelwaarde 3 pond en 8 onzen of 29 1/3 koe, aanzienlijk meer dan voor de ketelvang.²⁰ Het houden van een tweekamp was dan ook niet goedkoop en er dreigde een gevaar van gezichtsverlies voor de verliezer. De procedure van de tweekamp wordt uitgebreid behandeld in § 42-47 van het Landrecht. Wanneer een Fries werd uitgedaagd voor een tweekamp en hij zei de benodigdheden daarvoor niet te hebben of niet te kunnen betalen, dan werden hiervoor getuigen gevraagd. Bevestigden dezen zijn verhaal dan werd het de lichtere – en goedkopere – strijd, de ketelvang. Het bedrag waarom werd gestreden, werd vastgesteld en beide partijen moesten kunnen aantonen dat het bedrag ook betaald kon worden. Hiervoor kon een vriend borg staan. Hierna werd de eigenlijke eed gezworen met de hand op een relik: “dat hij de hand op de heiligen zal leggen, ... en bidde dat hem God alzo helpe en de heiligen.”²¹ De borg moest al voor de aanvang van de tweekamp vrijgemaakt zijn. Binnen 21 dagen moest een kampvechter gevonden worden, maar de periode kon in noodgevallen twee maal verlengd worden, dus tot 63 dagen. Een strijdgebied werd vervolgens aangewezen en afgezet: “die zal wezen drieën-zestig voeten breed, wendende voeten, aan alle kanten.”²² Binnen drie dagen moest er gevochten worden “met de zes wapenen.” “Zo is het recht, dat de zwaarden even lang zullen wezen en de schout en de asega zullen het wapen schouwen, beide 's avonds en 's morgens. Zo is het recht, dat de wapens op de kampplaats verbeiden (= blijven) zullen, alwaar ze de kempers brengen. Elk van beiden zal hebben twee zwaarden, of het ene bezwijkt, dat hij ten anderen tasten mag, of hij het te doen hebbe (= kan doen).”²³ De reden voor een tweekamp wordt hier pas vermeld: “Zo zal men niet vechten dan om moord, en om brandstichting met de bedoeling om te doden, en om verkrachting, en om verkrachting, en anders niet.”²⁴ Helaas wordt op de zes wapenen niet verder ingegaan. Heeft iedere strijder er zes, of hebben ze allebei drie? Welke wapens zijn het: zwaard, lans en schild, of in plaats van een schild een dolk? Of twee zwaarden (waarvan één reserve) en een lans? Een gevechtsuitrusting was tamelijk kostbaar en niet iedere

19 Breuker, *Landrecht*, § 38, 36-37. Voor de berekening naar koeien zie Breuker, *Landrecht*, 196.

20 *Ibidem*, § 43, 36-37. Voor de berekening naar koeien zie Breuker, *Landrecht*, 196.

21 *Ibidem*, § 44, vert. p. 39.

22 *Ibidem*, § 45, vert. pp. 41 en 43.

23 *Ibidem*, § 45, vert. p. 43.

24 *Ibidem*, § 45, vert. p. 43.